

# KUR'AN-I KERİM IŞIĞINDA MÜSLÜMAN ŞAHSİYETİ

**Dr. Bilal ESEN**

DİB Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı

İdeal bir şahsiyetin en önemli hususiyeti tutarlılık, başka bir deyişle istikamettir. İstikamet, doğru yolda doğru şekilde ilerlemek, ifrat ve tefritten uzak durmakta sebat etmektir.

**I**nsan, Yüce Allah'ın doğuştan bahsettikleri yanında sonradan kazanabildiği, seçebildiği ve değiştirebildiği bazı özellikleriyle canlılar arasında müstesna bir yere sahiptir. Akli ve hür iradesi, onu farklı ve biricik kıldığı gibi ona bir sorumluluk da yüklemektedir. (Ahzab, 33/72.)

Kendini var edeni tanıyarak sağlam bir inanç ve düşünceyle tevhide tutunma, ahiret inancı ve hesaba çekilme duyarlılığını taşıyarak yeryüzünü tevhit akidesi doğrultusunda imar ve ihya etme, gerektiğinde ıslah edip değiştirme ve daima iyiliğin yanında yer alma insan olmanın sorumluluğudur. Kısaca iman-amel-ihlâs örgüsü diyebileceğimiz böyle bir misyonu, ancak sağlam karaktere sahip şahsiyetler yerine getirebilir.

Müslüman şahsiyetini inşa bakımından Kur'an; öncelikle fıtrata dönüş çağrısı yapar, fıtratı vahiyle destekler ve ideal bir şahsiyetin nasıl vücut bulacağını, olumlu ve olumsuz örnekleri tanıtarak gösterir.

### **Fıtrat temelinde gelişen, vahyin yörüngesinde şekillenen, istikamet üzere bir kişilik**

Kur'an-ı Kerim, her şeyden önce yaratılıştaki temiz ve saf hâle, fıtrata dönmeye çağırılmaktadır. (Rum, 30/30-31.) İnsan, yaratılıştaki potansiyeli koruyup geliştirebilir, yaratılış ve yaşayış özellikleri birbiriyle uyumlu bir kişilik ortaya koyabilirse ancak o zaman başarıya ulaşacaktır. Elbette ki herkes kendi tabiatı ve mizacına göre davranır. Doğru hareket eden kimse ise mizacını ilahî iradenin istediği şekilde harekete

geçirebilen, ahlaki ilkelere ve faziletli davranışlara yönlendirilebilir. Müslümanın kişiliği, fıtrat temelinde gelişir, vahiyden/Kur'an'dan beslenir ve vahyin çizdiği güzergâhta şekillenir.

İdeal bir şahsiyetin en önemli hususiyeti tutarlılık, başka bir deyişle istikamettir. İstikamet, doğru yolda doğru şekilde ilerlemek, ifrat ve tefritten uzak durmakta sebat etmektir. Yüce Allah, "Rabbimiz Allah'tır." deyip istikamet üzere yaşayanları övmekte (Fussilet, 41/30.) ve istikamet taşkınlıkla bir arada bulunamayacağını açıklamaktadır: "Öyle ise emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Beraberindeki tövbe edenler de dosdoğru olsunlar. Hak ve adalet ölçülerini aşmayın..." (Hud, 11/112.)

İstikamet ve tevhidin önemi dikkat çeken ayetlerde, imanla isyanın bir arada bulunamayacağı, imanın kötülüğü emretmeyeceği vurgulanır. (Bakara, 2/93.) Normal zamanlarda ibadetlerine devam edip namaz kılan, zekât veren fakat Allah uğruna savaşmak gerektiğinde bundan kaçınan ve parçacı bir dindarlık sergileyenler kınanır. (Nisa, 4/77.) Dünyevi menfaatler için ve şartlı olarak kulluk yapanların hem dünyada hem de ahirette kaybedeceği bildirilir. (Hac, 22/11-13.)

Fıtrat temelinde, istikamet üzere yürümek her ferdin görevi olduğu hâlde zaman zaman bazı sapmalar olabilmektedir. Dolayısıyla yaratılıştaki bulunan özellikler, ahlaki davranışların yerleşik ve kalıcı olacağını garanti etmemektedir. Doğumdan itibaren bu özellikleri etkileyen birçok faktör vardır.

Zayıf karakterliler, çevrenin etkileri veya küçük menfaatler yahut baskılar karşısında kolayca değişebilirler. Bu riske karşı Kur'an, nefsin kontrol altında tutulması, arzu ve hevesler karşısında direnme gücü kazanması için bir terbiyenin gerekliliğine işaret eder. "Nefse ve onu düzgün bir biçimde şekillendirip ona kötülük duygusunu ve takvasını (kötülükten sakınma yeteneğini) ilham edene andolsun ki nefsinin arındırma kurtuluşu ermiştir. Onu kötülüklerle gömüp kirleten kimse de ziyana uğramıştır." (Şems, 91/7-10.) Anlaşılmaktadır ki insan doğar doğmaz olgunlaşmaz. Ahlaki karakteri bir anda ortaya çıkmaz. Hayatın akışı içerisinde hangi davranışın doğru olduğu ve nasıl davranılacağı gibi soruları aşmak ancak iyi bir terbiye ile mümkündür ve bu terbiye çocukluktan başlayıp ölüme kadar sürer.

İyi bir terbiye için hem bilgi hem de bildiren, öğreten ve eğiten lazımdır. Kur'an, kendisinin bu yönde bilgiler içeren bir kılavuz olduğunu beyan ettikten sonra (Bakara, 2/1-2; Maide, 5/15-16.) insanlara rehberlik ve muallimlik yapmak üzere peygamber gönderildiğini bildirir. Hz. Peygamber (s.a.s.) ayetleri okuyan, kitabı ve hikmeti öğretendir. Bununla da kalmaz, fıtrattan sapanları arındıran, manen temizleyendir. (Cuma, 62/2.) Zira iyi bir şahsiyet yalnızca ibadetle gelişmez. Kötülüklerden arınmak, duyguları ve arzuları ilahî buyruklara tabi kılmak da gerekir. Arınma gerçekleştiğinde doğruluk, ihlas ve adalet gibi fazilete ilişkin değerler yerleşik hâle gelir.

### Kur'an-ı Kerim'den şahsiyet örnekleri

Peygamberin sadece bir öğretici değil aynı zamanda güzel bir örnek olduğunu (Ahzab, 33/21.) belirten Kur'an, Müslüman şahsiyetin bir modele bakarak gelişmesinin önemine işaret etmektedir. Bilinmektedir ki bir model üzerinden öğrenme, en hızlı ve kalıcı öğrenme yoludur.

Kur'an'ın tanıttığı örnek şahsiyetlerin başında peygamberler gelmektedir. Nemrut'a ve putlarına karşı Hz. İbrahim; Firavun'un saltanatına ve Karun'un servetine karşı Hz. Musa; dünyevi hükümlanlığa rağmen kulluktan vazgeçmeyen Hz. Süleyman, bugünün Müslümanı için de model olmaya devam etmektedir. İncancından taviz vermesi istenen, hatta bu uğurda ateşe atılan Hz. İbrahim ve beraberiindeki Müslümanların kavimlerine karşı manifesto niteliğindeki konuşmaları Kur'an'da bize örnek gösterilmektedir. (Mümtehine, 60/4.)

Verilen örneklerden birçoğunun peygamberlerden olması ve onların da seçilmiş kişiler olması, sıradan insanların onları nasıl örnek alabileceği sorusunu gündeme getirebilir. Buna karşın peygamberlerin de birer beşer olduklarını hatırlatan Kur'an, belki mezkûr soruya da cevap olmak üzere, iffet timsali Hz. Meryem gibi peygamber olmayan örnek şahsiyetlerden de bahseder, hatta isimsiz modeller gösterir. Bu doğrultuda, putperest bir kavmin baskısından dolayı bir mağaraya sığınmak durumunda kalan ve ashâbı kehf ismi

verilen gençler (Kehf, 18/9-26.); şehre gelen peygamberlerin ölümle tehdit edildiğini duyduğunda şehrin öbür ucundan koşarak gelip canı pahasına buna mani olmak isteyen adam (Yasin, 36/13-27.) ve kadınlardan Firavun'un eşi (Tahrim, 66/11.), Kur'an'da isimsiz olarak geçen örnek şahsiyetlerdendir.

Yine Kur'an'ın haber verdiğine göre, Firavun Hz. Musa'yı öldürmeye teşebbüs ettiğinde, Firavun'un sülalesinden o ana kadar imanını gizlemiş biri ortaya çıkıp "“Rabbim Allah'tır. dediği için bir adamı öldürecek misiniz?” diye haykırmıştır.

Peygamberin sadece bir öğretici değil aynı zamanda güzel bir örnek olduğunu belirten Kur'an, Müslüman şahsiyetin bir modele bakarak gelişmesinin önemine işaret etmektedir. Bilinmektedir ki bir model üzerinden öğrenme, en hızlı ve kalıcı öğrenme yoludur.

Kur'an'ın, "mümin/inanmış bir adam" diye nitelediği bu zatın inanmışlık sıfatı, olaydan bahsedene sureye de ad olmuştur. (Mümin, 40/28-45.)

### Şahsiyetsizliğin simgeleri

Kur'an-ı Kerim, şahsiyetin en güzel örneklerini tanıttığı gibi şahsiyetsizliğin prototiplerinden de bahsederek bir bakıma zıddıyla öğrenme metoduna işaret etmektedir. Bu mevzuda ilk akla gelen karakter Bel'am'dır. Önceleri iyi bir mümin iken sonraları Hz. Musa ve kavmi aleyhine tuzak kurduğu söylenen bu şahıs, isim verilmeden Kur'an'da yerilmiştir. Bel'am'ı şahsiyetsizliğe sürükleyen en önemli sebep, mal hırsı ve dünya menfaatidir. (Araf, 7/175-176.)

Şahsiyet problemi yaşayanlara başka bir örnek, Firavun'a itaat eden kimselerdir. Firavun, nüfuzunun ve servetinin büyüklüğünü öne sürerek Hz. Musa'dan üstünlüğünü kanıtlamaya çalışmış, kavminin çoğu da onun bu saçma konuşmalarına kanmayı yeğlemişlerdi. Onun telkinleri, dünyanın geçici ve çekici menfaatlerini öne çıkarmaktan ibaretti. Bunlardan vazgeçmeyi göze alamayanlar, fitratlarındaki Allah inancını Firavun'un telkinleriyle örttüler. Maddi gücü elinde bulunduranın, akide ve ahlak bakımından da üstün sayılacağına inandılar. Hâlbuki Firavun'un söylemleri bir aşağılama, bir tehdit ve gerçeği saptırmaktan başka bir şey değildi. Şahsiyetleri gelişmemiş olanlar bu söylemlere karşı bir duruş sergileyeme-

Sapasağlam bir iradeyle hareket eden, arzu ve heveslerin kendisini aldatmasına izin vermeyen Müslüman, bir mütefekkirin ifadesiyle, “sabırda mermer gibi şükürde çeşme gibi”dir.

diler; bağımsız karar vermek yerine, iradelerini Firavun’a teslim ettiler. Kur’an onların bu zavallılığını şöyle anlatmaktadır: “Firavun kavmini küçük düşürdü (ezdi). Onlar da kendisine itaat ettiler. Çünkü onlar yoldan çıkmış bir toplumdur.” (Zuhruf, 43/54.)

### Ahlak ekseninde Müslümanca bir duruş

Kur’an-ı Kerim, şahsiyete ve şahsiyetsizliğe ilişkin örnekler vermenin yanı sıra, Müslümanın nasıl bir duruşa sahip olması gerektiğine dair ilkelere de bahseder. “...e itaat etme!” “...a boyun eğme!” mealindeki ayetlerde, bazı kötü vasıfları taşıyanların peşinden gitmeme konusunda Müslümanlar uyarılmaktadır. Bir taraftan da bu ayetlerde sayılan olumsuz sıfatların Müslüman bir şahsiyette bulunamayacağı açıklanmıştır. Mesela, “Kalbini bizi anmaktan gafil kıldığımız, boş arzularına uymuş ve işi hep aşırılık olmuş kimselere boyun eğme.” (Kehf, 18/28.) ayeti, Müslümanın aşırılıktan kaçınmasını ve kalbini zikirten uzak tutmamasını salık vermektedir.

Konuya ilişkin diğer bazı örnekleri şu şekilde zikretmek mümkündür:

Müslüman, dinî konularda labali davrananlara karşı bir tavır içinde olmalı, kendisi de onların hatasına düşmemelidir. (Enam, 6/68.) Müslüman, sırf maddi güçleri ve servetleri var diye, “Olur olmaz yemin eden, aşağılık, daima kusur arayıp iğneleyen, durmadan laf götürüp getiren, iyiliği hep engelleyen, saldırgan, günahkâr, huysuz ve sert, bir de ne idüğü belirsiz kimselere” itaat edemez. Onlar için değerlerinden taviz veremez. (Kalem, 68/10-14.) Müslüman, Allah’a isyan sayılan konularda hiçbir mahlûka itaat etmez, böyle bir emri veren ana-babası dahi olsa onları dinlemez. (Ankebut, 29/8.) Müslüman, zalimlere yaklaşmak şöyle dursun, azıcık dahi onlara meyletmez. (Hud, 11/113.)

Müslüman, menfaat ilişkilerine ve akrabalık yahut dostluk gibi bağlara rağmen kendisi, akrabaları, hemşerileri, grubu aleyhine de olsa, Allah için adaleti ayakta tutmaktan çekinemez, doğru tanıklıktan vazgeçmez. (Nisa, 4/135.) Müslüman,

“(Biri hakkında) konuştuğunuz zaman yakınınız bile olsa adil olun.” (Enam, 6/152.) emri gereğince sözünün adaletli olmasına özen gösterir. Müslüman öylesine erdem kazanmalıdır ki düşmanına karşı da adaletten ayrılmamalı, kişisel kin ve ihtiraslarına kanmamalıdır. (Maide, 5/8.) Düşmanını gerekçe göstererek ölçüyü şaşırırmaktan, etrafına korku saçmaktan uzak durmalıdır.

Buraya kadar zikredilen, fitrata dönüş, nefis terbiyesi ve şahsiyetsizliğin prototiplerine karşı duruş sergileme aşamalarından her biri için, Müslümanın bütün erdemlerle donanması önemlidir. Fakat en başta sabrı kuşanmalıdır. Çünkü dışarıdan saldırılara maruz kalan değerleri korumak için sabır lazım olduğu gibi nefsin zayıflıklarına karşı da sabır lazımdır: “Sabret. Şüphesiz, Allah’ın vaadi gerçektir. Kesin imana sahip olmayanlar sakın seni gevşekliğe (ve tedirginliğe) sürüklemesinler.” (Rum, 30/60.)

Sapasağlam bir iradeyle hareket eden, arzu ve heveslerin kendisini aldatmasına izin vermeyen Müslüman, bir mütefekkirin ifadesiyle, “sabırda mermer gibi şükürde çeşme gibi”dir. (S. Karakoç, Günlük Yazılar II: Sütun, s. 606.) Sabır bir duruşsa, şükür coşkulu bir akıttır. Zira bir defa Müslümanın şahsiyeti teşekkül ettiğinde artık onun için “durmak” yoktur. İyilik peşinde koşmak, amel-i salihle sarılmak ve “feste-biku’l-hayrât/hayırlı işlerde yarışın” (Maide, 5/48.) emrini gerçekleştirmek vardır. ■